नेपाली अर्थतन्त्र निर्माणको बाटो

डमरुबल्लभ पौडेल

राजनीतिले आर्थिक नीतिलाई ओझेलमा पारिरहेको वर्तमान अवस्थामा नेपाली अर्थतन्त्र कसरी निर्माण गर्न सकिन्छ भन्ने चासो कमैलाई मात्र हुनसक्ला। संविधान निर्माण गर्ने बेलामा किन अर्थतन्त्र निर्माण गर्नुपर्‍यो? भन्ने लाग्नु स्वाभाविक पनि हो, तर कुराले च्यूरा भिज्दैन भनेझैं राजनीतिले मात्र जीवनस्तर माथि उठाउन सक्दैन।

सम्पन्नताका लागि आर्थिक विकास अपरिहार्य भएकाले सुदृढ राजनीतिक व्यवस्थाले मात्र विकासको ढोका खोल्न मद्दत गर्छ। विकासका लागि उत्पादनशील क्षेत्रमा ठूलो लगानीको आवश्यकता हुन्छ, जुन स्वदेशी तथा विदेशी बचत परिचालनबाट गर्न सकिन्छ। प्रतिफलको विश्लेषणपछि लगानी गर्ने भएकाले दीर्घकालसम्म रहने स्थिर तथा लगानीमैत्री नीतिहरूले लगानीकर्ता आकर्षित गर्छन्। सरकारको स्थिरतासँगै विकासले गति लिने भएकाले राजनीतिक स्थिरता आर्थिक विकासको पहिलो सर्त हो।

नेपालको आर्थिक विकासको ऐतिहासिक कुरा गर्दा राणाशासकहरूले विकासको मुद्दालाई कहिल्यै पनि प्राथमिकतामा राखेनन्। २००८ सालमा बजेटको सुरुवात, २०१३ सालमा पञ्चवर्षीय योजनाको सुरुवात, केन्द्रीय बैंकको स्थापनाजस्ता कार्य विकासका दृष्टिले उल्लेख्य रहे भने पञ्चायतकालका ३० वर्षमा राजनीतिक स्थिरता कायम भए पनि पञ्चायतलाई निर्विवाद टिकाउने नाममा आर्थिक मुद्दाहरू ओझेलमा पारिए। २०४६ सालको परिवर्तनपछि उदार तथा लगानीमैत्री नीतिहरू बनेकाले नेपाल लगानीमैत्री राष्ट्र हुनपुगेको, बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा उल्लेख्य प्रगति देखिएको, संयुक्त लगानीको रूपमा विदेशी पुँजी भित्रिएको, शिक्षा, स्वास्थ्य र सञ्चार क्षेत्रले परिवर्तनको आभास दिएको भए तापनि अन्य क्षेत्रमा अपेक्षाकृत प्रगति हुनसकेन।

मानव विकास प्रतिवेदन, २०१० ले नेपालमा औसत आयु, चेतनाको स्तर, महिला सशक्तीकरण आदिमा तुलनात्मक रूपमा राम्रै प्रगति भएको देखाए पनि हामी पछाडि परेकोचाहिँ आर्थिक वृद्धि र आयस्तरमा नै हो। विश्व विकास प्रतिवेदन, २०११ अनुसार नेपालको प्रतिव्यक्तिआय चार सय ४० डलर छ, जुन दक्षिण एसियामा अफगानिस्तान (तीन सय ७० डलर) भन्दा केही माथि र अरू सबै देशभन्दा तल रहेको छ। जसअनुसार बंगलादेशको पाँच सय ९० डलर, पाकिस्तानको एक हजार २० डलर, भारतको एघार सय ८० डलर र श्रीलंकाको १९ सय ९० डलर रहेको छ। भुटान कुलगार्हस्थ खुसी नाराका साथ हामीभन्दा धेरै माथि पुगिसक्यो। नेपालको २०६७/६८ को आर्थिक वृद्धिदर पछिल्ला तीन वर्षमा सबैभन्दा कम (३.५ प्रतिशत) हुने अनुमान भए पनि हालैका वर्षहरूको औसत चार प्रतिशत रहेबाट गणना गर्ने हो भने नेपालको प्रतिव्यक्ति आय दोब्बर (आठ सय ८० डलर) बनाउन १८ वर्ष लाग्छ। यही वृद्धिदरबाट नेपाललाई बंगलादेशको अहिलेको आयस्तरमा पुग्न ६ वर्ष, पाकिस्तानको आयस्तरमा पुग्न २४ वर्ष, भारतको आयस्तरमा पुग्न ३० वर्ष र श्रीलंकाको अहिलेको आयस्तरमा पुग्न ४१ वर्ष लाग्छ।

करिब १५ वर्षपहिलेको दक्षिण एसियाका सबै देशको अवस्था उस्तै थियो भने अफगानिस्तान त अहिले पनि भीषण युद्धबाटै गुज्रिरहेकाले यससँग तुलना गर्नु सान्दर्भिक नहोला। यस मानेमा नेपाल आर्थिक विकासमा निकै पछाडि पर्न थालिसकेको छ। नेपाल स्रोतसाधन र सम्पदाले अति धनी देश हो। समुद्रसँगको निकासबाहेक प्रकृतिले सबथोक दिएकी छन्, हामीमा जाँगर छ, रह्यो सीप र प्रविधि, यो बाहिरबाट भित्र्याउन सकिन्छ। सरकारले पूर्वाधारमा लगानी गरी निजी क्षेत्रलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने वातावरण बनाइदिनुपर्छ।

लक्ष्यसहितको ठोस योजना चाहिन्छ, जसले समय तोकेर आयस्तर तथा रोजगारीस्तरका सूचकहरू हासिल गर्ने विस्तृत कार्यक्रम प्रस्ट पारोस् र सबै स्रोतसाधन तथा प्रयास यिनै लक्ष्य हासिल गर्न तल्लीन होऊन्। कम्तीमा ५० वर्षको लक्ष्य राखेर तीन चरणमा विकासकार्य व्यवस्थित बनाउन सकिन्छ। पहिलो चरणको २० वर्षमा कृषिबाट औद्योगिकीकरण, दोस्रो चरणको २० वर्षमा उच्च प्रविधियुक्त उद्योगधन्दा र सेवा क्षेत्रको विकास तथा तेस्रो चरणको १० वर्षमा सेवा क्षेत्रमा उच्च व्यावसायिकता हासिल गर्ने। २०७० सालसम्ममा स्थिर सरकार बनाई त्यसपछिका ५० वर्षका लागि दीर्घकालीन विकास कार्यक्रम व्यापक राजनीतिक सहमति बनाएर घोषणा गर्ने।

यसरी कार्यक्रम घोषणा गर्दा सँगसँगै आर्थिक विकाससम्बन्धी राजनीतिक प्रतिबद्धतासमेत जारी गर्नु आवश्यक छ, जसमा कसैले कुनै पनि बहानामा आर्थिक विकासको कार्यक्रमलाई अवरुद्ध गर्न नपाउने र गरेमा कारबाही हुने कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्छ। अब यी प्रत्येक चरणमा कस्ता आर्थिक कार्यक्रम हुनुपर्छ भन्नेमा चर्चा गरौँ।

देशमै रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना भई विदेशी भूमिमा बगिरहेको नेपाली श्रम र सीपले आफ्नै मातृभूमिको काँचुली फेर्ने अवसर प्राप्त होस्। यसो भएमा मात्र हामीले विश्वमा स्वावलम्बी नेपाली भएर शिर ठाडो पारेर बाँच्ने दिन पुनः आउनेछन्।

पहिलो चरण (२०७०-२०९० साल) मा कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रलाई संरचनात्मक परिवर्तनको दिशामा लैजाने। यसका लागि बजारमा तुरुन्त भाउ पाउनसक्ने तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने कृषिउपज उत्पादन गर्ने, कृषिमा आधारित उद्योगमा जोड दिने, अर्धसहरी इलाकाहरूलाई गाउँ र सहरको मिलनबिन्दुका रूपमा औद्योगिक इलाका बनाउने आदि। अहिलेको जस्तो अव्यवस्थित सहरीकरण कायम राखेर नेपाल विकसित राष्ट्र बन्न सक्दैन। यस सन्दर्भमा २०६८/६९ सालको बजेटमा जलस्रोत र पर्यटन क्षेत्रमा लगानी बढाउन खोजिएको विषयलाई सकारात्मक मान्नुपर्छ। यस चरणका सुरुका वर्षहरूमा आर्थिक वृद्धिदर ५-६ प्रतिशत भएपनि अन्त्यसम्ममा १० प्रतिशत तथा प्रतिव्यक्ति आय कम्तीमा दुई हजार डलर पुर्‍याउने र यस चरणको अन्त्यबाट नेपालले वैदेशिक अनुदान नलिने घोषणा गर्ने, तर वैदेशिक ऋण आवश्यकतानुसार लिन सकिन्छ। दोस्रो चरण (२०९०-२११० साल) मा उच्च प्रविधियुक्त उद्योगधन्दा र सेवा क्षेत्रको विकास गर्ने र उच्च सीपयुक्त प्राविधिक जनशक्तिको पनि साथसाथै विकास गर्ने। उदाहरणका लागि नेपाली ब्रान्डका सुविधाजनक कम्प्युटर, क्यामेरा तथा गाडीहरू उत्पादन गरेर स्वदेशी आवश्यकता पूरा गर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा जानसक्ने हैसियत बनाउने। आर्थिक वृद्धिदर आठ प्रतिशत वा यसभन्दा माथि कायम राख्ने र यस चरणको अन्त्यसम्ममा नेपालीको प्रतिव्यक्ति आय कम्तीमा १२ हजार डलर पुर्‍याउने। यो चरणमा नेपाल हालको हंगेरी र पोल्यान्डको जस्तो आयस्तरमा पुग्नेछ।

तेस्रो चरण (२११०-२१२० साल) मा उद्योगधन्दाको परिपक्वतातर्फ जोड दिँदै सेवा क्षेत्रमा व्यावसायिक सफलता हासिल गर्ने। उदाहरणका लागि नेपाली एअरलाइन्सहरूले अमेरिका, युरोपसम्मको उडान भर्नेछन्, अनि नेपाली एअरलाइन्स तथा होटेलहरूले दिने सेवासुविधा उच्चस्तरीय हुनेछन्। आर्थिक वृद्धिदर सात प्रतिशत वा माथि कायम राख्ने र नेपालीको प्रतिव्यक्ति आय कम्तीमा २५ हजार डलर पुर्‍याउने। यसो भएमा नेपाल ग्रिस तथा इजरायलको अहिलेको आयस्तरमा ५० वर्षमा पुग्नेछ भने जापान तथा अमेरिकाको आयस्तरमा पुग्न क्रमशः ५६ र ६० वर्ष लाग्नेछ। यी गणना विकासको तेस्रो चरणबाट पनि करिब सात प्रतिशतको उच्च आर्थिक वृद्धिदर कायम हुने आधारबाट गरिएका छन्। अर्थतन्त्रमा एकपल्ट उच्च आर्थिक वृद्धिदर हासिल भएपछि धेरै वर्षसम्म यसलाई कायम गर्न नसकिने अवस्था आउनसक्छ।

नेपालीले विदेशी भूमिमा रगत र पसिना बगाएर भित्र्याएको विप्रेषणमा मक्ख परेर अर्थतन्त्र चलिरहेकोमा पशुपतिनाथको कृपा सम्झने परिस्थिति नबनोस्। देशमै रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना भई विदेशी भूमिमा बगिरहेको नेपाली श्रम र सीपले आफ्नै मातृभूमिको काँचुली फेर्ने अवसर प्राप्त होस्। यसो भएमा मात्र हामीले विश्वमा स्वावलम्बी नेपाली भएर शिर ठाडो पारेर बाँच्ने दिन पुनः आउनेछन्।

dbpaudel@gmail.com

(पौडेल टोकियो विश्वविद्यालय, जापानमा विकास अर्थशास्त्रमा विद्यावारिधि गर्दैछन्।)